

АМЕЛІЧЕВА ЛІЛІЯ ПЕТРІВНА

*Донецький національний університет імені Василя Стуса,
професор кафедри цивільного права і процесу,
доктор юридичних наук, доцент*

ЩОДО ПОНЯТТЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЛЮДИНИ У СВІТЛІ ПРАВ НА ЇЇ ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ ТА НА ГІДНІ УМОВИ ПРАЦІ

Ми досі ще рятуємо дистрофію тіл, а за прогресуючу дистрофію душ – нам байдуже.

Василь Стус

Із динамічним розвитком 4-го покоління прав людини в суспільно-му житті світової спільноти у другій половині XX століття формуються новітні права, такі як право на особисте життя, право на гідні умови праці (право на гідну працю) тощо. Такі права базуються на незалежності і альтернативності особи у виборі правомірної поведінки, яка базується на автономії людини, у межах єдиного правового поля, норм моралі та релігії [1]. Ці новітні права випливають із фундаментальних людських прав на життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність, безпеку й працю. У XXI столітті у лексико-семантичному полі права на особисте життя [2, с. 3–4] і права на гідну працю [3, с. 233–234] як особливих системоутворюючих одиниць, що володіють складною і досить своєрідною структурою, складові елементи яких пов'язані між собою парадигматичними відносинами [4], увійшло поняття «гендерна ідентичність», що є наразі малодослідженим в правовій науці.

До лексико-семантичного поля комплексного за своїм характером права на особисте (приватне) життя, що включає в себе таку компоненту як право на самоідентичність (самовизначення), належать складні й навіть «громіздкі» правові конструкції такі, як: «фізична, психологічна й моральна недоторканість», «недоторканість приватного життя», «ідентичність і самостійність». Саме до юридичної конструкції «ідентичність і самостійність» і тяжіє поняття «гендерна ідентичність», виходячи із положень Керівництва ЄСПЛ із застосування статті 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) Європейської конвенції з прав людини [2, с. 3–4].

Лексико-семантичне поле іншого складного за змістовним наповненням поняття «право на гідну працю», а конкретніше його складника – «трудові права та заборона дискримінації», також включає в себе поняття «гендерна ідентичність» [3, с. 125]. Зазначене обґрунтовується тим, що у зв'язку із розвитком антидискримінаційного законодавства у сфері праці під впливом концепції гідної праці поняття «гендерна ідентичність» з 2015 року закріплене у ст. 2¹ КЗпП України як «захищена ознака», за якою забороняється дискримінація працівників. Проте

визначення цього поняття на законодавчому рівні, на жаль, не закріплене й до нині.

Проте, науково обґрунтована дефініція цього поняття передбачається у Зводі юридичних принципів застосування міжнародно-правових норм з прав людини щодо сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності – «Джок'якартські принципи», де зазначається, що гендерна ідентичність є невід'ємним елементом гідності й особистості кожної людини і не повинна бути підставою для дискримінації або порушень [5]. Під гендерною ідентичністю розуміється глибоке усвідомлення тією чи іншою особою внутрішніх та індивідуальних особливостей гендерної приналежності, яка може як збігатися, так і не збігатися зі статтю з народження, включно з індивідуальним відчуттям свого тіла (за наявності особистого волевиявлення може супроводжуватися зміною зовнішності або фізіологічних функцій медичними, хірургічними або іншими засобами), та інші прояви, серед яких одяг, мова й особливості поведінки [5]. Завдяки цим принципам представники ЛГБТІ-спільноти відстоюють свої майнові і немайнові права в судовому порядку, але переважно на сьогодні лише у розвинених країнах.

Нині існують проблеми в багатьох країнах з правом на самоідентичність (самовизначення) небінарних людей. Людей, які ідентифікують себе з небінарним гендером. Небінарний гендер є спектром гендерної ідентичності, який не входить у бінарну систему чоловічої або жіночої ідентичностей [6; 7]. У таких людей небінарна гендерна ідентичність може просто виходити за межі традиційної бінарної гендерної системи, бути комбінацією чоловічого та жіночого гендера (бігендерність, тригендерність), бути плаваючою, тобто мінливою з часом (гендерфлюїдність, від англ. fluidity – «рухливість, мінливість»), або ж повністю відсутня (агендерність) [8]. Небінарні особи часто відчувають обмеження своїх як майнових прав (право на гідні умови праці, насамперед право на справедливу оплату праці, на пенсійне забезпечення тощо), так і немайнових (право на особисте життя, гідне ставлення у суспільстві і на роботі тощо).

Нещодавно в Австралії, в США почали видавати небінарним особам гендерно-нейтральні паспорти, за якими у графі «стать» стоїть відмітка «Х». Володільці цих паспортів після їх отримання стали почуватися більш щасливими, адже, як вони зауважували, закінчився, так званий, «строк їхнього тюремного ув'язнення» [9; 10].

В Україні, як і в багатьох країнах світу, й досі в юриспруденції не було системно і комплексно досліджено поняття «гендерної ідентичності» у якості невід'ємного елементу права на особисте життя і права на гідні умови праці. На наш погляд, наразі вкрай необхідно в чинному законодавстві (конституційному, цивільному, трудовому тощо) приділити увагу новітньому соціальному феномену – гендерній ідентичності та її різновидам. Бажано було б розробити правові механізми захисту прав на особисте життя й на гідні умови праці людини, пов'язані із проблемами визначеності їхньої гендерної ідентичності, враховуючи Звід юридичних принципів застосування міжнародно-правових норм

з прав людини щодо сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності «Джок'якартські принципи».

Список використаних джерел:

1. Бунчук О. Новітні людські права: прийняти не можна заборонити. Сайт юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. URL: <https://law.chnu.edu.ua/novitni-liudski-pravapryiniaty-ne-mozhna-zaboronyty/#>
2. Руководство по применению статьи 8 Европейской конвенции по правам Человека. Право на уважение частной и семейной жизни. 114 с. Совет Европы. Европейский суд по правам человека, 2017. URL: <https://cutt.ly/jjG2fZe>
3. Амелічева Л. П. Теоретичні та аксіологічні засади правового регулювання гідної праці в сучасних умовах державотворення: монографія . Вінниця: ТОВ «Твори», 2020. 360 с.
4. Эгамназаров Х. Х. О понятии лексико-семантического поля в лингвистике. Учёные записки. 2018. № 1. С. 185–189.
5. Джокьякартские принципы. Принципы по применению международно-правовых норм о правах человека в отношении сексуальной ориентации и гендерной идентичности. Університет Гаджа Мада. Джокьякарта, 6–9 ноября 2006 года. 2007. 40 с. URL: <https://goo-gl.su/t0P1Jv1>
6. Bear Bergman, Meg-John Barker, Genderqueer and Non-Binary Genders (2017), Palgrave Macmillan, p. 43.
7. Usher, Raven, (2006). North American Lexicon of Transgender Terms. San Francisco. ISBN 978-1-879194-62-5. OCLC 184841392.
8. Otis, Hailey. Genderqueer: What It Means. *Ursidae: The Undergraduate Research Journal at the University of Northern Colorado*. 2015. Vol. 4, № 3.
9. Вопросы прав человека, связанные с гендерной идентичностью и сексуальной ориентацией. Совет Европы. URL: <https://cutt.ly/4JGBCvO>
10. «Х» в графе «пол». В США выдали первый гендерно-нейтральный паспорт. BBS NEWS/Русская служба. URL: <https://www.bbc.com/russian/institutional-50098149>

Ключові слова: обмеження, гендерна ідентичність, право на особисте життя, право на гідні умови праці.

Key words: restrictions, gender identity, right to private life, right to decent working conditions.